

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.4>

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ

Досін Б.В.

*аспірантка кафедри соціального права,
Львівського національного університету імені Івана Франка
ang080212@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2126-6348>*

Досін Б.В. Юридичний зміст поняття соціальний діалог.

У статті розглянуто теоретико-правові та законодавчі характеристики поняття соціальний діалог під кутом зору їхньої відповідності сучасним тенденціям розвитку трудо-правової доктрини. Юридичний зміст поняття соціальний діалог визначено через сутність концепту “діалог” як виду колективно-договірних відносин у соціальній сфері щодо вирішення трудових та суміжних до них соціально-економічних питань між законодавчо визначеними суб’єктами, перелік яких в сучасних умовах розширюється. Обґрунтовано критерії соціальності діалогу. Визначено предмет питань, які можуть бути розглянуті між сторонами соціального діалогу. Зазначено, що екологічні питання є предметом обговорення між сторонами соціального діалогу лише, якщо стосуються забезпечення права особи на працю. У статті проаналізовано та підтримано норми проекту Закону України “Про колективні договори та угоди”, які передбачають розширення суб’єктного складу відносин соціального діалогу у визначених законодавством випадках за рахунок можливості залучення новостворених нерепрезентативних представників працівників та роботодавців, а також громадських об’єднань, мета (цілі) та напрями статутної діяльності яких відповідають предмету консультацій в межах соціального діалогу. Наголошено, що залучення організацій громадянського суспільства у відносини соціального діалогу потребує чіткого законодавчого визначення їхнього правового статусу. Підтримано тезу, що організаційно-правовими формами соціального діалогу є обмін інформацією, консультації, колективні переговори, примирно-третейські процедури та медіація. Запропоновано відповідні зміни до законодавства. Критично проаналізовано наукові дискусії щодо співвідношення понять “соціальний діалог” та “соціальне партнерство”. Обґрунтовано, що соціальний діалог є лише однією із форм соціального партнерства між представниками держави, роботодавців (бізнесу) та працівників. Іншими формами названо публічно-приватну партнерську діяльність як відображення соціальної відповідальності та корпоративну соціальну відповідальність. Запропоновано розробити національну стратегію соціального партнерства, де передбачити різні форми та сфери взаємодії їх учасників.

Ключові слова: соціальне партнерство, трудові відносини, соціально-економічні відносини, профспілки, роботодавці, працівники, організації громадянського суспільства.

Dosin B.V. The legal meaning of the concept of social dialogue.

The article deals with the theoretical legal and legislative characteristics of the concept of social dialogue from the point of view of their compliance with modern trends in the development of labour law doctrine. The legal content of the concept of social dialogue is determined through the essence of the concept of “dialogue” as a type of collective contractual relations in the social area regarding the resolution of labour and related social and economic issues between legally defined subjects, the list of which is expanding in modern conditions. The sociality criteria of dialogue are substantiated. The subject of the issues that can be considered between the parties of the social dialogue is determined. It is stated that environmental problems can be the subject of discussion in the field of social dialogue, if they relate to ensuring a person’s right to work. The article investigates and supports the norms of the draft Law of Ukraine “On Collective and Bargaining Agreements”, which provide for the expansion of the subject structure of social dialogue relations in cases defined by legislation due to the possibility of involving newly created non-representative representatives of employees and employers, as well as public associations, the aim (goals) and areas of statutory activity of which comply with the subject of consultations within

the framework of social dialogue. The involvement of civil society organizations in social dialogue is emphasized to be require a clear legislative definition of their legal status. The author supports the thesis that organizational and legal forms of social dialogue are information exchanges, consultations, collective bargaining, conciliation and arbitration procedures and mediation. Relevant changes to the legislation are proposed. Scientific discussions regarding the relationship between the concepts of “social dialogue” and “social partnership” are critically analyzed. It is substantiated that social dialogue is only one form of social partnerships between representatives of the state, employers (business) and employees. Public and private partnership as a reflection of social responsibility and corporate social responsibility are other forms of such interaction. The paper proposes to develop a national strategy of social partnership, where different forms and areas of interaction of stakeholders are foreseen.

Key words: social partnership, labour relations, socio-economic relations, trade unions, employers, employees, civil society organizations.

Постановка проблеми. Співпраця на базі попередньо узгоджених та домовлених позицій між представниками держави, роботодавців та працівників у напрямку вирішення економічних, соціальних та трудових проблем підтвердила свою ефективність в умовах різних за параметрами та природою викликів, що постали перед українським суспільством. А також, безумовно, підняла на поверхню значну кількість питань, пов’язаних із удосконаленням соціального діалогу як основного механізму, що передує такій співпраці. На часі пропозиції щодо удосконалення Закону України “Про соціальний діалог в Україні” відповідно до євроінтеграційних стандартів, що, зі свого боку, потребує якісного наукового аналізу всіх дотичних теоретичних та практичних проблем.

Стан опрацювання теми дослідження свідчить про значну зацікавленість вченими та практиками перевагами й недоліками чинного нормативно-правового забезпечення відносин соціального діалогу в Україні. Здебільшого правові питання соціального діалогу розглядають в аспекті забезпечення індивідуальних та колективних соціально-трудова прав. Методологічну основу дослідження становлять праці Л.П. Амелічевої, В.Я. Бурака, Є.С. Даниліної, П.Д. Пилипенка, О.М. Рим, М.В. Сорочишина, Г.І. Чанишевої, О.М. Ярошенка, В.В. Яцишина та ін. Однак, значна кількість проблем, пов’язаних із вдосконаленням законодавчих норм про соціальний діалог в умовах сьогодення, залишається невирішеними та може бути об’єктом для наукових дискусій.

Метою статті є з’ясувати теоретико-правові та законодавчі характеристики поняття соціальний діалог під кутом зору їхньої відповідності сучасним тенденціям розвитку трудо-правової доктрини.

Виклад основного матеріалу. Поняття “соціальний діалог” містить два терміни – складові елементи. Обидва є змістовно рівними щодо впливу на формулювання дефініції загалом та використання її у правотворчій та правозастосовній практиці. “Діалог” як самостійний концепт, із диференціацією на види, є предметом дослідження вчених у сфері конфліктології [1]. Наведемо узагальнену дефініцію, яка слугуватиме основою нашого дослідження. Це – найвища форма спілкування із наперед відомою метою, суб’єктами, правилами взаємодії суб’єктів та оцінкою результату їхньої комунікативної та практичної діяльності [2, с. 8].

Термін “соціальний” є широкоживаним у правовій науці та використовується із різним змістовним навантаженням. У досліджуваному словосполученні його можна вивести із законодавчої дефініції соціального діалогу (див. ст. 1 Закону України “Про соціальний діалог в Україні”). Діалог є “соціальним”, оскільки стосується “формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин” [3]. Об’єднане поняття “соціальний діалог” у правовому сенсі позначає вид відносин, які охоплюються сферою дії однойменного Закону України.

Використання терміну “діалог” не припинило наукову дискусію щодо співвідношення змісту слів “діалог” та “партнерство” як складових поняття, що позначає сферу соціальної демократії у трудових правовідносинах. Нагадаємо, у науковій літературі теоретична полеміка почалась ще до ухвалення Закону України “Про соціальний діалог в Україні” (до 2011 року) та продовжується дотепер. Поняття “соціальне партнерство” не визначене у законодавстві та обґрунтовується вченими з огляду на напрям дослідження чи авторське трактування. До слова, у ст.ст. 419, 420, 412 Угоди про Асоціацію між Україною та Євросоюзом використовуються два поняття. Тут закріплено: “сприяння ефективному соціальному діалогу та забезпечення активної участі соціальних партнерів у впровадженні реформ в Україні...”[4]. При цьому, наведене не свідчить, що соціальні партнери є сторонами саме соціального діалогу.

За поглядами можна сформуванати декілька груп науковців. Перша – вважає, що соціальний діалог та соціальне партнерство є тотожними поняттями, а законодавець, свого часу ухвалюючи нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, скористався терміном “діалог”. Такі висновки прямо містяться у працях Л.П. Амелічевої [5, с. 242, 244], В.В. Яцишина [6, с. 19], М.В. Сорочишина [7, с. 9], Н.Д. Гетьманцевої [8, с. 82] або їх можна зробити на підставі аналізу пропонувананих авторських дефініцій (О.М. Ярошенко [9, с. 211]).

Представники другої групи, посилаючись на різні аргументи, настоюють, що соціальне партнерство є ширшим поняттям, аніж соціальний діалог. Так, О.С. Арсентьєва вважає, що соціальний діалог є елементом соціального партнерства і вони співвідносяться між собою як процес і мета [10, с. 225]. В.Я. Бурак доводить, що соціальний діалог є засобом досягнення компромісу в регулюванні трудових чи інших соціально-економічних відносин та одним із етапів іншого соціального явища – соціального партнерства [11, с. 36].

О.Є. Костюченко аргументує, що “соціальне партнерство – це відносини між суб’єктами, а соціальний діалог – це процес” [12, с. 207]. Далі у роботі авторка стверджує, що соціальний діалог є об’єктом соціально-партнерських відносин [12, с. 212]. Такі висновки вченої видаються спірними. Будь-який процес, врегульований нормама права, є нічим іншим, як правовими взаємозв’язками між його суб’єктами. Тож соціальний діалог не може бути одночасно процесом, де взаємодіють у певній законодавчо визначеній послідовності сторони, та одночасно не бути правовими відносинами між ними. З іншого боку, соціальний діалог не є об’єктом соціального партнерства. Взаємодія сторін соціального діалогу, як свідчить зміст ст. 1 Закону України “Про соціальний діалог в Україні”, спрямована на “визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами” [3]. Відтак, правильно зафіксовані у вигляді актів соціального діалогу спільні позиції чи домовленості або узгоджені рішення його сторін і є об’єктом правовідносин соціального діалогу.

Соціальний діалог у сфері праці, відповідно до твердження М.В. Сорочишина, є системою колективних трудових відносин між працівниками та роботодавцями (їх представниками), органами державної влади, органами місцевого самоврядування з питань формування та реалізації соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин [7, с. 9]. Натомість, за аргументами О.А. Трухан, колективні трудові відносини є відносинами соціального діалогу, що виникають між суб’єктами соціального діалогу при регулюванні трудових і пов’язаних з ними соціально-економічних відносин, а також при вирішенні трудових спорів [13, с. 20].

Виникає питання, щодо співвідношення ще однієї групи понять: “соціальний діалог” та “колективно-трудова відносина”. Із аналізу ст. ст. 4, 8 Закону України “Про соціальний діалог в Україні” та синтезу наукових висновків у галузевій літературі [5, с. 242, 244; 7, с. 10; 13, с. 18] відносинами соціального діалогу є: відносини щодо обміну інформацією, консультацій, узгоджувальних чи примирно-третейських процедур та колективних переговорів, що відбуваються між сторонами соціального діалогу на транснаціональному/наднаціональному, міжнародному, національному, галузевому, корпоративному, локальному, територіальному рівнях.

О.М. Рим стверджує, що соціальний діалог пов’язаний із поняттям “основоположні колективні трудові права” [14, с. 409], а також, що хоча цей термін використовувався для опису цілого ряду різних процесів з часу створення ЄС, він стосується трьох традиційних аспектів колективного трудового права: інформування, консультування та колективних переговорів [15, с. 196]. Колективні трудові права, за висновком Р.Я. Бутинської, визначають соціальні зв’язки, які виникатимуть у процесі їх реалізації та формують сферу колективних трудових правовідносин [16, с. 50]. На підставі наведеного вважаємо, що колективно-трудова відносина та відносина соціального діалогу є тотожними за змістом й обсягом поняттями, а відтак, одні поза межами інших не функціонують.

Відносини соціального діалогу виникають та тривають в межах організаційно-правових форм соціального діалогу, тож за видами будуть співпадати із наведеними нами вище. Відповідно до Закону України “Про соціальний діалог в Україні”, це – відносини обміну інформацією, проведення консультацій та колективних переговорів. Однак, з огляду на законодавчу дефініцію соціального діалогу, його можна поширити і на відносини примирно-третейських процедур, які виникають на підставі Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” [17], а також на відносини медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), зокрема, трудового, які виникають згідно із Законом України “Про медіацію” (див. п. 4 ст. 1, ст. ст. 3, 16 та ін.) [18].

Предмет соціального діалогу за чинним законодавством складають всі питання формування й реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економіч-

них відносин” [3], окрім тих питань, для яких встановлений особливий порядок їхнього врегулювання (встановлюються імперативними правовими нормами, віднесені до компетенції відповідних органів і т. ін.) [13, с. 18].

В рамках проєкту ЄС “Разом сильніші – новий соціальний діалог у країнах Східного партнерства” було запропоновано “розширити тематику соціального діалогу на питання екологічної політики” [19, с. 3, 5]. Вважаємо, що екологічні питання є сферою соціальної відповідальності суб’єктів соціального партнерства, зокрема й організацій громадянського суспільства як його учасників, поза соціальним діалогом. Тут доречно наголосити, що за визначенням, пропонуваним в рамках проєкту, організації громадянського суспільства – це значно ширше коло недержавних організацій (об’єднань), аніж громадські організації як представники сторін трудового договору [19, с. 5]. Питання екології повинні бути предметом публічного діалогу, поза правовідносинами реалізації трудових прав та тих соціальних прав, що невід’ємно пов’язані із реалізацією права на працю. Для прикладу, поряд зі всіма питаннями реалізації індивідуальних та колективних трудових прав є сфера загальнообов’язкового соціального страхування, соціальних страхових виплат, в т. ч. пенсійного забезпечення, зайнятості тощо. Тож саме вони охоплюються диспозицією ст. 1 Закону України “Про соціальний діалог в Україні”. Екологічні питання у сфері соціального діалогу можуть бути предметом обговорення за умови їх впливу на сферу відносин, пов’язаних із забезпеченням права на працю. Прикладом тут може бути спільна ініціатива за участю соціальних партнерів з питань політики щодо зміни клімату як частина комплексної програми, що призвела до публікації доповіді “Вплив політики в області зміни клімату на зайнятість” (2011) [19, с. 11].

Важливим є також питання законодавчого визначення правового статусу в межах соціального діалогу організацій громадянського суспільства поза представниками працівників та роботодавців: вони є учасниками чи спостерігачами.

За суб’єктами соціальний діалог є правовим зв’язком між його сторонами, які уповноважені на представництво інтересів працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування.

Комітет з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення Верховної Ради України наголосив, що “соціальний діалог в Україні розвивається в рамках вузького формату і здійснюється між Урядом, об’єднанням роботодавців і профспілок без залучення організацій громадянського суспільства, що представляють і обстоюють свободи та інтереси людини та громадян” [20]. В державах ЄС активно використовується “трипартитизм з позначкою плюс”, що передбачає участь у соціальному діалозі громадських організацій різного спрямування, а не тільки профспілок та об’єднань роботодавців [21, с. 193]. Пропозиції щодо реформування українського законодавства у сфері соціального діалогу розвиваються саме в такому напрямку. Було запропоновано доповнити ч. 3 ст. 8 Закону України “Про соціальний діалог в Україні” нормою, яка передбачатиме можливість залучення громадських об’єднань, мета (цілі) та напрями статутної діяльності яких відповідають предмету консультацій в межах соціального діалогу [22].

Проект Закону України “Про колективні угоди та договори” [22] також пропонує декілька новел, які на часі та стосуються суб’єктного складу відносин соціального діалогу. Передусім, розширення представництва працівників у колективних переговорах за рахунок можливості залучення новостворених профспілок. Так, ч. 2 ст. 8 Проєкту встановлює, що суб’єктами колективних переговорів із укладення галузевої угоди обмеженої дії з боку профспілкової сторони можуть бути нерепрезентативні на галузевому рівні всеукраїнські профспілки (їх об’єднання), якщо відсутні на національному рівні репрезентативні суб’єкти. Аналогічні можливості передбачено і для сторони роботодавця (абз. 7 ч. 2 ст. 8 Проєкту).

У проєкті також урівняно роботодавців – юридичних та фізичних осіб (абз. 2 ч. 1 ст. 2 Проєкту), відповідно – їхніх працівників. Зокрема, згідно із пропонуваними для ухвалення змінами право на укладення колективних договору чи угоди, а отже – на колективні переговори щодо укладення, матимуть працівники всіх роботодавців.

Базуючись на вищенаведених аргументах та повертаючись до питання про співвідношення поняття соціальний діалог та соціальне партнерство, вважаємо:

1) соціальний діалог і соціальне партнерство є видами правових відносин із власною сферою, суб’єктами, метою та об’єктом;

2) соціальне партнерство є значно ширшим поняттям, яке поряд із соціальним діалогом (партнерство у напрямі вирішення всіх трудових та пов’язаних соціально-економічних інтересів учасників

трудовах правовідносин з метою забезпечення збалансування їх очікувань), також охоплює і й інші види спільної діяльності між органами держави чи органами місцевого самоврядування, представниками громадянського суспільства та бізнесу (публічного, приватного секторів та організацій громадянського суспільства).

Розмежування понять “соціальний діалог” та “соціальне партнерство” має, на нашу думку, об’єктивні передумови. Зокрема, профспілки та роботодавці не завжди є спроможними та й не повинні забезпечувати захист різноманітних проблем сучасного суспільства. Відтак, використання інших форм співпраці держави, бізнесу та громадянського суспільства лише підвищить ефективність кожного із різних напрямків соціальної діяльності та їхнього моніторингу.

Сьогодні з’явилися нові форми соціальної взаємодії поза рамками трудових правовідносин, серед яких: 1) публічно-приватна партнерська діяльність як відображення соціальної відповідальності у сфері надання громадських послуг, формування фондів місцевого розвитку, вкладення загальнодержавних інвестицій у розвиток соціальної інфраструктури, фінансування освітніх програм, працевлаштування осіб, які неконкурентні на ринку праці тощо 2) корпоративна соціальна відповідальність (підприємці, місцеві територіальні громади, працівники, інші зацікавлені сторони). В такому аспекті соціальне партнерство описується у літературі з публічного управління [23, с. 29–30; 24, с. 94–96].

Вважаємо, що в Україні існує потреба розробити національну стратегію соціального партнерства, де передбачити різні форми та сфери взаємодії їх учасників. Тут хочемо підтримати тезу, що основним предметом соціального партнерства (не лише соціального діалогу) може бути задекларовано сталий розвиток, як – процес узгодження соціальних у широкому розумінні складових розвитку держави з метою забезпечення балансу між потребами сучасного та майбутнього суспільств.

Висновки. Юридичний зміст поняття соціальний діалог визначається через сутність концепту “діалог” як виду колективно-договірних відносин у соціальній сфері щодо вирішення трудових та суміжних до них соціально-економічних питань між законодавчо визначеними суб’єктами, перелік яких в сучасних умовах розширюється. Соціальний діалог є лише однією із форм соціального партнерства між представниками держави, роботодавців (бізнесу) та працівників. Залучення організацій громадянського суспільства у відносини соціального діалогу потребує чіткого законодавчого визначення їхнього правового статусу.

Список використаних джерел:

1. Кисельова Т.С. Поняття та основні тренди діалогу як механізму вирішення конфліктів і прийняття рішень в Україні. *5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння*: збірка статей. Київ: ВАІТЕ, 2019. С. 236–243.
2. Петрое О.М. Поняття «діалог» у термінологічній традиції зарубіжної та вітчизняної думки. *Державне управління: теорія і практика*. 2011. № 2. С. 1–10.
3. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2862-VI/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text> (дата звернення: 27.01.2023).
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 27.01.2023).
5. Амелічева Л.П. Теоретичні та аксіологічні засади правового регулювання гідної праці в сучасних умовах державотворення : монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 360 с.
6. Яцишин В.В. Принципи соціального діалогу у сфері праці: дис. ... докт. філос.: 081. Одеса, 2021. 236 с.
7. Сорочишин М.В. Правові аспекти соціального діалогу у сфері праці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2012. 22 с.
8. Гетьманцева Н.Д. Соціальне партнерство як спосіб інтеграції суб’єктів соціально-трудова відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 82–86.
9. Ярошенко О.М. Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України : монографія. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. 456 с.
10. Арсентьева О.С. Щодо співвідношення понять «соціальний діалог» і «соціальне партнерство» в умовах реформування трудового права України. *Актуальні питання теорії та права*: збірник наукових праць, Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2009. № 15. С. 219–228.

11. Бурак В.Я. Соціальний діалог чи соціальне партнерство: співвідношення понять. *Трудове право, право соціального забезпечення та сучасні проблеми проходження служби в органах внутрішніх справ*: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Харків, 25 листопада 2011 р. Харків: ХНУВС, 2011. С. 35–37.
12. Костюченко О.Є. Реалізація соціального призначення трудового права в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 392 с.
13. Трюхан О.А. Організаційно-правові форми соціального діалогу в сфері праці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2006. 22 с.
14. Рим О.М. Трудове право Європейського Союзу: монографія. Львів: ГАЛИЧ-ПРЕС, 2020. 596 с.
15. Compston N., Greenwood J. *Social Partnership in the European Union*. London : Palgrave Macmillan, 2001. 218 p.
16. Бутинська Р.Я. Правовий статус учасників колективно-трудова праводносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Кривий Ріг, 2019. 216 с.
17. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.01.2023).
18. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 27.01.2023).
19. Інформаційні матеріали для розробки Стратегії модернізації соціального діалогу / Координаційно-експертна рада з питань соціальної політики Науково-дослідного інституту праці та зайнятості населення МСП та НАН України. Київ, 2016. 17 с. URL: <https://bureau.in.ua/downloads/news/2015-12-15/Social%20dialogue%20in%20Ukraine.pdf> (дата звернення: 27.01.2023).
20. Соціальний діалог як інструмент взаємодії громадянського суспільства і держави: рішення Комітету з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення Верховної Ради України від 15 листопада 2017 / Комітет з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення Верховної Ради України. URL: https://dszn-zoda.gov.ua/sites/default/files/loadfiles/trud/soc_dialog/kruglyu_stil_rishennya_komitetu.pdf (дата звернення: 27.01.2023).
21. Огієнко І.В. Окремі аспекти проблеми ефективності моделі соціального діалогу для України. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах*: матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Харків, 16 листопада 2018 р. Харків, 2018. С. 192–194.
22. Про колективні угоди та договори: проект Закону України від 2 серпня 2022 р. № 7628 / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/searchResults> (дата звернення: 27.01.2023).
23. Дейч М.Є. Соціальне партнерство як інструмент взаємоузгодження соціальних обов'язків та соціальної відповідальності. *Україна: аспекти праці*. 2011. № 6. С. 27–34.
24. Новак І.М., Логачова Л.М. Стратегія соціального партнерства: нові форми взаємодії. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень* : матеріали IX Міжнародної наук.-практ. конф., м. Одеса, 25 вересня 2020 р. Одеса, 2020. С. 94–96.